

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ В УКРАЇНІ

Єніна Лариса Вікторівна - аспірант кафедри цивільного права та процесу факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

. Articolul se referă la abordări științifice privind definirea conceptului și a esenței contractului de căsătorie. Este justificată necesitatea consolidării sale în legislația Ucrainei. Pe baza cercetării științifice și a legislației, sunt evidențiate principalele caracteristici ale contractului de căsătorie. Autorul propune propriul concept de « contract de căsătorie ».

Cuvinte cheie: contract, soți, căsătorie, relații de proprietate, contract de căsătorie, drepturile și obligațiile soților.

В статті розглядаються наукові підходи до визначення поняття і сутності шлюбного договору. Обґрунтована необхідність його закріплення в законодавстві України. На основі наукових досліджень і законодавства виділені основні ознаки шлюбного договору. Автор запропонував свій власний концепт « marriage contract ».

Ключевые слова: договор, супруги, брак, имущественные правоотношения, брачный договор, права и обязанности супругов.

The article deals with scientific approaches to the definition of the concept and essence of marriage contract. The necessity of its consolidation in the legislation of Ukraine is substantiated. Based on scientific research and legislation, the main features of the marriage contract are identified. Proposed author concept "marriage contract".

Key words: contract, spouses, marriage, property relations, marriage contract, rights and duties of spouses.

Вступ. Сім'я є невід'ємною складовою життєдіяльності суспільства та одним із найдавніших соціальних інститутів, який, змінюючи свої форми, зберігався в умовах усіх відомих цивілізацій і культур. Інститут сім'ї є об'єктом дослідження ряду наук: демографії, соціальної психології, педагогіки, економіки, етнографії, історії, соціології тощо. Не винятком є і дослідження сімейних відносин з позиції права. В умовах сьогодення все більшої актуальності набуває шлюбний договір, оскільки з його допомогою вирішується низка особистих майнових взаємин між особами, які перебувають у шлюбі. А тому досконалість його правового

регулювання є необхідною умовою розвитку шлюбно-сімейних відносин в Україні.

Стан дослідження проблеми. Дослідженню майнових прав подружжя, його захисту та правовому регулюванню шлюбного договору присвячені праці таких науковців: О.А. Явор, І.В. Жилінкової, О.О. Ульяненко, О.М. Калітенко, Т.О. Ариванюк, О.С. Олійник, М.В. Антокольської, Є.М. Ворожейкіна, Б.М. Гонгало, В.С. Гопанчука, С.П. Індиченка, О.С. Іоффе, В.І. Кисіля, П.В. Крашеніннікова, Р.Л. Нарішкіної, Н.В. Орлової, Л.М. Пчелінцевої, З.В. Ромовської, С.Я. Фурси, Р.О. Халфіної, Ю.С. Червоного, Я.М. Шевченко, Н.А. Шебанової та інших.

Незважаючи на тривале і всебічне висвітлення проблем регулювання майнових відносин подружжя з допомогою укладання шлюбного договору в наявній літературі, дана проблематика залишається актуальною. З огляду на це **метою статті є** дослідження сутності шлюбного договору та формування його поняття, придатного для правозастосування.

Виклад основного матеріалу. Шлюбний договір не є новелою для України, адже, починаючи з XVI століття, в основі укладення шлюбу був договір спочатку усний, а уже з XVII століття – письмовий. Він фіксувався відповідними документами – шлюбними листами. Шлюбний договір за нормами звичаєвого права укладався між двома сторонами: батьками і родичами молодих. Його називали зговір або змовини, посередниками в договорі виступали довірені особи: сват, сваха. Під час укладення договору вирішували про розмір приданого молоді, яке складалося з понять: «скриня» та «худоба»: внесок молодого, до якого входили «привинок» та «вино», а також внеску батьків і родичів. Умовами шлюбного договору було отримання майна для нової сім'ї з різними режимами користування і володіння: молодий отримував землю, молода – посаг, до якого входило батькове придане, худоба, земля, гроші, постіль та одяг. Також молода мала право отримати «материзну» – ту частину землі, що переходила у спадщину по жіночій лінії. Вона могла розпоряджатися доходом з неї, використовуючи на власні потреби, а також на підготовку посагу для своїх дочок. Молоді брали участь в укладенні договору, але роль батьків була домінуючою, бо в договорі розглядалося майно, що належало батькам. Після заручин молоді не могли відмовитися від шлюбу, якщо ж таке відбувалося, то відмову відшкодовували за матеріальні витрати, а також за образу гідності. Молода, вступаючи до шлюбу, передавала посаг у нову сім'ю, а молодий сплачував вино – своєрідний викуп наречених, вартість якого дорівнювала посагу. Але в XIX ст. низка положень звичаєвого права припиняє дію, на це вплинули деякі чинники соціально-економічного характеру: зміцнення економічної незалежності дітей від батьків, послаблення сімейного контролю за дорослими дітьми, зміна ролі молоді у з'ясуванні питань про шлюб, ма-

сова міграція селян до міста. І тому шлюбний договір на тривалий час відійшов у минуле, тому що низка старих шлюбних звичаїв не пристосувалися до нового суспільства [1, с. 143-144].

Законом «Про внесення змін і доповнень до Кодексу про шлюб та сім'ю України» від 23 червня 1992 року було внесено до кодексу нову 27 статтю «Право подружжя на укладення шлюбного контракту», яка встановлювала правовий статус шлюбного договору (контракту). Правова база була доповнена пізніше Постановою КМУ «Порядок укладення шлюбного контракту» від 16 червня 1993 року, Законом України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 року, Інструкцією про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України від 18 червня 1994 року. Поява Сімейного кодексу України 10 січня 2002 року чітко закріпила інститут шлюбного договору в Україні в главі X «Шлюбний договір».

Не дивлячись на закріплення у законодавстві України інституту шлюбного договору, слід констатувати, що дефініція «шлюбний договір» відсутня у нормативно-правових актах. Проте, його поняття неодноразово досліджувалося у науковій літературі.

Перші спроби узагальнення наукового визначення поняття шлюбного договору (контракту) були зроблені Ф. А. Брокгаузом та І. А. Ефроном понад сто років тому в енциклопедичному словнику, де шлюбний договір визначався як юридичний термін сімейного права, який означав викладену в спеціальному акті угоду, укладену до чи після вступу в шлюб, і визначав майнові та деякі немайнові відносини, які впливають із шлюбного союзу, як для тих, що взяли шлюб, так і для третіх осіб, інтереси яких можуть збігатися з інтересами того чи іншого з подружжя, або їх разом [2, с.38].

Необхідно згадати й О.М. Калітенко та І.В. Жилікову, які також одними із перших в Україні почали досліджувати інститут шлюбного договору. Проте у своїх роботах [3, с. 137; 4, с. 42] вони розкривають правову природу шлюбного договору, але не наводячи змісту самого поняття.

З розвитком цивілістичної та сімейно-правової науки змінюються і підходи до визначення цього правового інституту.

На думку Т.І. Зайцевої, шлюбним договором визнається угода осіб, що вступають у шлюб, або угода подружжя, що визначає майнові права та обов'язки подружжя у шлюбі та/або у випадку його розірвання [5, с. 138].

О.Н. Костіна вважає, що шлюбний договір - це угода між особами, що вступають у шлюб, або подружжям, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх майнових і (або) особистих немайнових прав і обов'язків у шлюбі і (або) при його розірванні, а також на вирішення інших питань, якщо це не порушує права і законні інтереси інших осіб і не суперечить законодавству [6, с. 159].

Г.П. Циверенко визначає шлюбний договір як документ, який укладається у письмовій формі і нотаріально посвідчується між подружжям, а також особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, регулює майнові відносини між подружжям (наприклад, визначає розмір часток кожного із подружжя зі спільного майна), у тому числі визначає їхні майнові права та обов'язки як батьків [7, с. 64].

О. О. Ульяненко, стверджує, що шлюбний договір є угодою осіб різної статі, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, чи угодою подружжя, що регулює майнові відносини між ними щодо порядку набуття права власності на спільне та роздільне майно чи інших майнових прав, порядку володіння, користування та розпорядження ним, порядку його розподілу в разі припинення шлюбу, а також регулює майнові права та обов'язки подружжя як батьків відповідно до вимог сімейного та цивільного права [8, с. 78].

Водночас О. С. Олійник вважає, що шлюбний договір – це домовленість подружжя чи осіб, які мають намір укласти шлюб, що виражена у встановленій (дозволеній) законом формі у сфері майнових відносин та пов'язаних із ними особистих немайнових відносин як під час шлюбу, так і після його припинення [9, с. 9].

Доцільно зазначити, що, досліджуючи вказаний правовий інститут, науковці дискутують з приводу його назви, а саме: «шлюбний договір» чи «шлюбний контракт». На думку, наприклад, З.В. Ромовської, слід використовувати термін «договір», тому що це зумовлено «українізацією правничої термінології» [10, с.

202]. Натомість С.Я. Фурса наполягає на тому, що формулювання «шлюбний контракт» є більш вдалим, аргументовуючи свою позицію тим, що, по-перше, термін «контракт» дозволяє чітко відмежувати цей вид угоди від інших договорів, які можуть укладатися подружжям; по-друге, за суб'єктивним складом цей договір може відрізнятися від інших, які можуть укладатися між членами сім'ї і отримати назву «сімейні договори», хоча в Сімейному кодексі України їх зміст не регламентується [11, с. 55].

У Великому тлумачному словнику української мови контракт визначається як письмова угода, договір, за яким сторони, що його уклали, мають взаємні зобов'язання [12, с. 24]. Тобто контракт та договір є синонімами. Але щодо досліджуваного нами інституту слід все ж таки погодитись з позицією В.В. Луць щодо необхідності розуміння термінів «договір» і «контракт» як синонімів, щоправда із застереженням, що термін «контракт» притаманний регулюванню підприємницьких правовідносин [13, с. 24]. Д. М. Белов і Л. І. Палешник також вважають ці терміни синонімами, хоча доцільніше, на їх думку, використовувати термін «шлюбний договір», оскільки саме такий термін закріплено в сімейному законодавстві [14, с. 149]. Тому і у своєму дослідженні ми будемо застосовувати назву «шлюбний договір».

Формуючи поняття шлюбного договору варто відзначити, що кожне визначення предмета чи явища не може вичерпати всіх його ознак. Важливо виділити основні, найбільш типові його ознаки.

Так, виходячи із положень законодавства та наукових підходів, ознаками шлюбного договору є:

1) укладається особами, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжям, тобто має особливий суб'єктивний склад;

2) цим договором регулюються майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права та обов'язки, тобто має спеціальний предмет правового регулювання;

3) укладається лише за домовленістю сторін, тобто є правом, а не обов'язком;

4) має складну правову природу, оскільки його не можна вважати лише як правочин,

домовленість, юридичний факт, документ чи зобов'язання.

Разом з тим постає питання, чи взагалі є необхідним закріплення дефініцій у законодавчих актах. На думку З. В. Ромовської, у правових дефініціях міститься концентрований виклад змісту певного правового явища і без них не обійтись [15, с. 108]. Вважаємо, що їх відсутність нерідко призводить до неоднозначного трактування одних і тих самих понять, неоднакового їх застосування на практиці. А тому існування дефініцій у законодавчих актах є необхідним, однак із застереженням, що будь-яке законодавче визначення повинно бути універсальним, оскільки воно виступає не тільки найважливішою складовою мови нормативно-правового акту, а й фіксує стан знань на певному етапі дійсності. Тому законодавчо визначити поняття шлюбного договору у статті 92 Сімейного кодексу України видається цілком доцільно, оскільки такий підхід дозволить розкрити для розуміння правозастосовців його зміст.

Висновок. Підсумовуючи викладене, зауважуємо, що шлюбний договір виступає особливим способом урегулювання наявних між подружжям майнових відносин або майнових відносин, що можуть виникнути в майбутньому, засобом захисту майнових прав подружжя, а також засобом здійснення майнових обов'язків. Поняття шлюбного договору слід визначити наступним чином: «добровільна домовленість подружжя (або осіб, що мають намір укласти шлюб) спрямована на встановлення, зміну або припинення майнових прав та обов'язків подружжя як у шлюбі, так і при його розірванні».

Література

1. Наулко В.І. Культура і побут населення України: моногр., Наулко В.І. - К. Либідь, 1991 - 230 с.
2. Тімуш І. С. Розвиток інституту шлюбного договору в правовій системі України [Електронний ресурс] / І. С. Тімуш // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2013. - № 4. - С. 37-43. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmjju_2013_4_8
3. Калітенко О. М. Особисті відносини подружжя та відносини подружжя стосовно їх майна: дис.. канд. юрид. наук: 12.00.03 / О. М. Калітенко. - Х., 2001. - 174 с.
4. Жилинкова І. В. Брачний договір / І. В. Жилинкова. - Х.: «Ксилон», 2005. - 176 с.
5. Зайцева Т.І. Семейное право и нотариальная практика // Настольная книга нотариуса. - Т.ІІ: учебно-методическое пособие. - М, 2003. - С. 138.
6. Костина Е. Н. Понятие и стороны брачного договора по законодательству республики беларусь / е. н. костина // актуальные проблемы гражданского права. 2014. № 2 (3). - С. 157-163.
7. Циверенко Г. П. Шлюбний договір: українська сучасність [Електронний ресурс] / Г. П. Циверенко, О. О. Трикоз // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Сер. : Юридичні науки. - 2013. - № 1. - С. 63-67.
8. Ульяненко О. О. Шлюбний договір в сімейному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О. О. Ульяненко. - К., 2003. - 185 с.
9. Олійник О. С. Шлюбний договір: порівняльно-правовий аналіз різних правових систем: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О. С. Олійник. - Івано-Франківськ, 2009. - 198 с.
10. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України. Науково-практичний коментар / З. В. Ромовська. - К.: Ін-юре, 2003. - 532 с.
11. Фурса С. Шлюбний контракт в нотаріальному процесі / С. Фурса // Право України. - 2000. - № 5. - С. 55-62.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.
13. Контракти в підприємницькій діяльності: навч. посіб. - 2-е вид., переоб. і допов. / В. В. Луць. - К.: Юрінком Інтер, 2008. - 576 с.
14. Белов Д. М., Палешник Л. І. Деякі проблеми укладення шлюбного договору / Д. М. Белов, Л. І. Палешник // Науковий вісник Ужгородського національного університету. - 2015. - Вип. 33. Том 2. - С. 148-151.
15. Ромовська З. В. Українське сімейне право: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / З. В. Ромовська. - К.: Правова єдність, 2009. - 500 с.